

BİBLİYOGRAFYA :

Süleymaniye Vakfıyesi (nşr. K. Edip Kürk-
çüoğlu), Ankara 1962, s. 33; Ezgi, *Türk Musi-
kisi*, III, 72-75; Halil Can, "Dini Türk Musikisi
Lûgatı", *MM*, sy. 218 (1966), s. 56; a.mlf., "Di-
ni Musiki", *a.e.*, sy. 292 (1974), s. 20-22.

NURI ÖZCAN

CUMHURİYET ARŞİVİ

(bk. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ).

CÜNÂGERH

(جوناگره)

Hindistan'ın
Gucerât bölgesinde bir il
ve bu ilin merkezi olan şehir.

Kathiavar yarımadasında bulunan ve Cünâgad (Junagadh) olarak da bilinen Cünâgerh (Hintçe "eski kale") çok eski bir yerleşme merkezidir. Adını, Uparkôt da (yukarı kale) denilen, civardaki kayalara oyulmuş Sümenât adındaki Budist mâbedleriyle çeşitli kalıntılardan oluşan tarihî harabelerden alır. Şehrin yaklaşık 1 km. doğusundaki Girnâr tepelerinde yer alan bu mâbedler Gupta devrine (320-480) aittirler; ayrıca bu tepelerde İmparator Aşoka'nın (m. ö. 273-237) büyük bir kaya kitâbesiyle vadide yapılan kazılarda Helenistik Grek sikkeleri bulunmuştur.

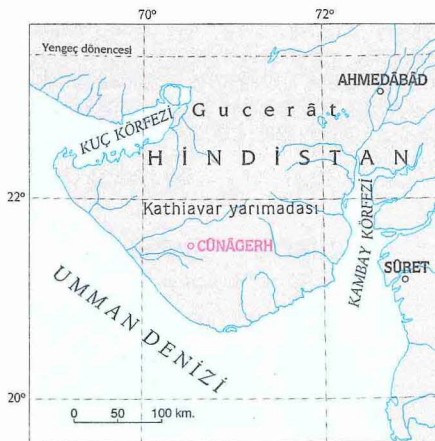
Klasik İslâm kaynaklarında Cünâgerh bölgesinin güneyine Sûrat denilmiştir; bunu Bombay'ın kuzeyinde yer alan Sûrat şehri ile karıştırmamak gerekir. Bölgenin kuzey kısımlarına ilk defa Cüneyd b. Abdurrahman kumandasındaki Arap ordusu gelmiş (728), fakat güney topraklarını fethedememişti. 815 yılında Fazl b. Mâhân tarafından Kathiavar yarımadasında kurulan Mâhâniye Emirliği'nin sınırları tam olarak bilinmemekte, dolayısıyla da burayı ilk fetheden (1025) İslâm hükümdarının Gazneli Sultan Mahmud olduğu kabul edilmektedir. Bu tarihlerde Cünâgerh önemli bir Budist merkezi olma özelliğini koruyor ve Girnâr tepelerindeki mâbedlerin en büyüğünde tanrı Şiva'nın çok büyük bir heykeli bulunuyordu. Gazneli Mahmud Lingam denen bu putu parçalayarak bir parçasını Mekke'ye, bir parçasını Medine'ye, bir parçasını da Gazne'ye gönderdi ve dönerken bu bölgeyi bir müslüman fevcdâr'a bıraktı. Fakat Vâcâ Racpûtları kısa sürede idareyi ele geçirdiler. Gazneli Sultan İbrâhim 1079'da Guzerât sahillerine ka-

dar bölgenin tamamına tekrar hâkim olduysa da Gazneliler'de çöküşün başlaması ile Racpût racaları yine bağımsız oldular. 1178'de Gurlu Hükümdarı Muizzüddin Guzerât'ı fethetmek istedi, fakat Raca Bim'e karşı yaptığı savaşta yenildi. Daha sonra Muizzüddin'in memlûkü ve Delhi Sultanlığı'nın kurucusu Kutbüddin Aybeg Raca Bim'e karşı zafer kazandı ve çevredeki diğer racaları da haraca bağladı (1195). 1297'de Delhi Halacî hânedanından Alâeddin Halacî'nin kardeşi Elmas Bey Uluğ Han bölgeyi yağmaladığı halde Cünâgerh'e dokunmadı ve burası Racpûtlar'ın hâkimiyetinde kalmaya devam etti. 1350 yılında Delhi Tuğluk hânedanından Muhammed Tuğluk Guzerât ayaklanmasını bastırmak için çıktığı son seferde Uparkôt Kalesi'ni ele geçirdi ve kale yakınlarına bir cami inşa ederek ayrı bir şehir kurmak istedi; Cünâgerh adını onun verdiği rivayet edilir. Muhammed Tuğluk bu sefer sırasında öldüğünde Kathiavar yarımadasında bağımsız racalar vardı ve bunlar yerine geçen Firûz Şah Tuğluk (1351-1388) tarafından vergiye bağlandı. 1407'de Guzerât nâzımı Zafer Han Moğollar'a karşı bağımsızlığını ilân ederek Guzerât Sultanlığı'nı kurdu. 1466 yılında bu devletin hükümdarlarından Mahmud Begarâ Cünâgerh hâkimi Yada-va Prensi Rao Mendelik'i yıllık vergi vermeye mecbur etti ve daha sonra da Cünâgerh'i kendi topraklarına katmak istedi. Mendelik Uparkôt Kalesi'ne çekildi, fakat sonuçta teslim olmaya mecbur kaldı ve hayatının bağışlanması karşısında da sultanın hizmetine girip Müslümanlığı kabul etti; böylece bölgedeki Hindü hâkimiyeti 1470 yılında son bulmuş ol-

du. Uparkôt'u onaran Mahmud Begarâ burada bir cami yaptırdı, Ahmedâbâd ile diğer şehirlerden birçok âlim getirdi ve şehre Mustafâbâd adını verdi; ancak bu isim halk tarafından kullanılmadı. Mahmud Begarâ burayı merkez edinin civar bölgelere seferler düzenleyerek Cavdâsamâ Racpûtları ile mücadeleleye girişti ve Champaner racası Jai Sing'i yendi. Bu dönemde Portekizliler de Hindistan'da sömürgelerini arttırmak için çaba harcıyorlar ve Cünâgerh'in limanı Diu'yu ele geçirmeye çalışıyorlardı. Diu hâkimi Melik Ayaz Portekizliler'e karşı bir donanma oluşturarak mücadele etmeye başladı. Ayrıca, Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim'in gönderdiği Selman Reis ile son Memlûk Sultanı Kansu Gavri'nin gönderdiği Emîr Hüseyin'in gemilerinden oluşan birleşik donanma Diu Limanı önünde Portekizliler'e karşı başarılı bir mücadele verdi. Daha sonra da Guzerât Sultanı Bahadır Han'ın Portekizliler tarafından öldürülmesi (1537) üzerine Kanûnî Sultan Süleyman Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa kumandasında bir donanma gönderdi. Ancak Hadım Süleyman Paşa'nın Aden'de emîri öldürtmesi ve bu olayın duyulması donanmanın Guzerât'a geldiği zaman iltifat ve yardım görmemesine sebep oldu. Hadım Süleyman Paşa Diu Limanı'nda beklerken çıkan bir fırtınadan sonra Portekizliler'in saldırısını püskürttüyse de ağır kayıp verdi ve İstanbul'dan getirdiği iki ağır topu sahilde bırakarak dönmek zorunda kaldı.

Cünâgerh 1590 yılında Türk kumandanı Abdürrahim Hân-ı Hânân'ın Guzerât'ı fethederek Bâbürlü İmparatorluğu'na katmasına kadar Guzerât Sultanlığı'nın idaresinde kaldı. 1591 yılında Bâbürlü Hükümdarı Ekber Şah Kathiavar yarımadasını tamamen fethettiği zaman Cünâgerh Limanı'nda Hadım Süleyman Paşa'nın bıraktığı Süleymânî diye meşhur olmuş ağır topları buldu. Ekber Şah'ın emîrlerinden Hüdâvend Han Cünâgerh Kalesi'ni onarıp bu topları kaleye nakletti. Bundan sonra şehir, Bâbürlü hükümdarlarının tayin ettiği Guzerât nâzımlarının gönderdikleri nâib-fevcdârlar tarafından yönetildi. 1660 yılında Sultan Evrengzîb bir fermanla Girnâr mâbedlerine serbestlik tanıdı ve arkasından bizat nâib-fevcdâr olarak tayin ettiği Kutbüddin Han'ı bölgede isyan çıkarmaya çalışan kötülükleriyle tanınmış Rai Sing'i cezalandırmakla görevlendirdi. Kutbüddin Han'ın büyük bir başarı kazanması üzerine Cünâgerh'in adı İslâmnagar ola-

Cünâgerh

CÜNÂGERH

rak değiştirildi ve burada bir darphâne kuruldu; ancak şehrin bu yeni adı da halk tarafından pek kullanılmadı.

1737 yılında nâib-fevcdâr olan Şîr Han Bâbî, aynı yıl Bâbürlü otoritesinin zayıflamasından faydalanarak Cünâgerh'in bağımsızlığını ilân etti, böylece bölgede bir hânedan kurulmuş oldu. Şîr Han Bâbî'nin yirmi yıllık idaresi süresince ülke Maratalar'ın istilasından korundu ve hânedanın hâkimiyeti Kathiavar yarımadasına yayılmaya başladı. Şîr Han Bâbî ölünce tahta oğlu I. Muhammed Mehâbet Han (ö. 1770), ondan sonra da Muhammed Hâmid Han (ö. 1840) geçti. 1806 yılında Baroda'da bulunan İngilizler'in baskısıyla Menâvâdâr ve Mangrol gibi şehirler haraç vermeyi kabul ederek Cünâgerh hâkimiyetini tanıdılar. Ancak ertesi yıl İngiliz Doğu Hindistan Şirketi (The British East India Company) Cünâgerh hânedanlığı ile ilk bağlantısını kurdu ve 1821 yılında da yıllık vergileri hükümdara bırakarak ülkeyi tamamen denetimi altına aldı. 1892'de aynı hânedana mensup Muhammed Resûl Han hükümdar oldu. İleri görüşlülüğüyle tanınan Resûl Han yönetimi süresinde kolej, kütüphane, müze, hastahane, yetimler yurdu yaptırmak gibi çeşitli sosyal faaliyetlerde bulundu ve antik Sûmenât mâbedlerini tamir ettirdi. Cünâgerh, İngiltere'nin yönetimindeki Hindistan'da para basma hakkına sahip birkaç mahallî devletten biriydi ve senelik geliri çok yüksekti. Muhammed Resûl Han 1911 yılında ölünce yerine küçük oğlu II. Muhammed Mehâbet Han geçti; fakat İngilizler tarafından idarî yetkileri elinden alındı ve 1920 yılında ülke bağımsızlığını tamamen kaybetti. 1943'te İngilizler Serdârgerh ve Bântveh gibi civardaki bazı yerleşim bölgelerini idarî bakımdan buraya bağladılar. Cünâgerh 1947 yılındaki bölünme sırasında Pakistan Devleti'ne bırakıldıysa da aynı yılın kasım ayında mahallî yöneticilerin direnmelerine rağmen Hint askerleri Cünâgerh'e girdiler, son Cünâgerh nevvâbı ailesini alarak Karaçi'ye göç etti; 1960'ta orada öldü. 1947'den sonra bir süre Bombay mahallî idaresine bağlanan Cünâgerh her ne kadar Birleşmiş Milletler yıllıklarında Hindistan ile Pakistan arasında henüz anlaşma sağlanamamış yerlerden biri olarak gösterilmekteyse de bugün Gucerât eyaletine bağlanmış halde Hindistan birliği içinde yer almaktadır.

Cünâgerh, Rackot'u Verâval'a bağlayan yol üzerindedir. Şehrin en önemli ta-

rihî yapıları geçmiş hükümdarlarla âlim ve şeyhlere ait türbelerdir. Mahmud Begarâ tarafından yaptırılan cami halen mevcut olup en önemli özelliği minaresindeki merdivenin Sâmerâ Ulucamii ve Kahire'de İbn Tolun Camii'nin minareleri gibi dıştan dolanmasıdır. Tarihî yapılar Dekken'deki Bâbürlü mimarisinin özelliklerini taşır. Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa'nın sahile bıraktığı iki top halen Cünâgerh'tedir. Eski şehir merkezi Uparkôt yüksek dağların eteklerinde metruk kalmıştır. Şehrin en ilginç yerlerinden biri, Sakarbağ adındaki su bendini de içine alan ve bugün millî park haline getirilmiş olarak Willingdon bahçesiyle Triveni denilen üç nehrin birleştiği yerdeki mesire alanıdır. Şehirdeki önemli yapılar içinde bir hastahane, bir müze ile çeşitli camiler yer almaktadır.

Cünâgerh ilinin toplam nüfusu 2.100.709, yalnız şehrininki ise 118.646 (1981) olup bunun % 20'si müslümandır. Ekonomik bakımdan Cünâgerh tarım ve hayvan ürünleri, kereste ve tuz ticaret merkezidir. Bölgede hayvan besiciliği yapılır; el sanatlarından dokumacılık ve altın işlemeciliği meşhurdur.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâqî Must'ad Khan, *Maâşir-i 'Âlemgiri* (trc. Jadunath Sarkar), New Delhi 1986, s. 26; Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 208, 306, 328, 394-395, 406-407, 502; S. C. Mirsa, *The Rise of Muslim Power in Gujarat*, London 1963, tür.yer.; a.mlf., *Muslim Communities in Gujarat Preliminary Studies in Their History*, New Delhi 1985, s. 5; S. Lane-Poole, *The Mohammadan Dynasties*, Beyrut 1966, s. 313; P. Chandra Jain, *Socio-Economic Exploration of Mediaeval India*, Delhi 1976, s. 188; H. M. Eliot — J. Dowson, *History of India as Told by Its Own Historians*, Lahore 1979, I, 97-99; II, 35; IV, 180 vd.; V, 350, 405, 438, 459, 461; VI, 90; M. Athar Ali, *The Apparatus of Empire (1574-1658)*, Delhi 1985; *CHIn*, V, 868, 870, 873, 878; Ahmadî Aziz, "Dar'al Islam and the Muslim Kingdoms of Deccan and Gujarat", *Journal of World History*, VII, Boudry 1963, s. 787-793; *Muslim India*, III/31-32, New Delhi 1985, s. 297, 358; *TA*, XI, 271; XVIII, 105; J. S. Cotton, "Cünâgerh", *IA*, III, 229; T. W. Haig, "Sumenat", *a.e.*, XI, 39; A. S. Bazmee Ansari, "Djunâgarh", *EI²* (İng.), II, 597-598; *EBr*, XIII, 133.

RECEP USLU

CURCİS b. CİBRÂİL

(جرجيس بن جبرائيل)

(ö. 152/769)

Buhtîşû' hekim ailesinin
tanınmış hekimlerinden biri
(bk. BUHTİŞÛ').

CURDE

(bk. CERDE).

CÜREKÂNİ

(bk. CÜZEKÂNİ).

CÜZCÂN

(جوزجان)

Afghanistan'da bir bölge.

Murgab ve Amuderya ırmakları arasında yer alan Cüzcân eski bir eyalet olup Belh'in batısında bugünkü Meymene, Endehuy, Şibergân ve Ser-i Pul şehirlerini içine alıyordu. Özellikle batıdaki sınırı pek belli değildi ve İran yüksek yaylası ile Mâverâünnehir arasında köprü görevi yapıyordu. İran yaylasına bitişik kuzey bozkırlarının eşiği sayılabilecek olan Cüzcân'ın yerli halkı sık sık göçebe kavimlerin saldırılarına mâruz kalmıştır. Mâverâünnehir ile İran yüksek yaylası arasındaki bu köprü, savaş zamanlarında daha işlek hale gelirdi.

Tohâristan'a bağlı olan Cüzcân Hz. Osman döneminde Vali Ahnef b. Kays'ın kumandanlarından Emîr Akra' b. Hâbis tarafından fethedildi (31-32/652-653). Ülkenin sınır yöreleri, Türkler'in saldırıları dışında, çeşitli mezhep mensupları arasındaki iç savaşlardan da büyük ölçüde etkilendi. Nitekim Türk hakani 119'da (737) Esed b. Abdullah el-Kasrî tarafından Şübürkân'da mağlup edildiği gibi 125'te (743) Emevîler'e karşı verilen bir mücadelede Ali evlâdından Yahyâ b. Zeyd öldürüldü ve türbesi uzun zaman ziyaretgâh oldu. Emevîler'den sonra Abbâsîler döneminde valiler, Cüzcân'da bugün Ser-i Pul adı verilen şehirle aynı olduğu anlaşılan Enbâr'da ikamet ediyorlardı. Abbâsî Halifesi Mehdî devrinde Yûsuf el-Berm adlı âsi bir Hâricî diğer bazı şehirler yanında Cüzcân'ı da zaptetti (160/777). Cüzcân IX-X. yüzyıllarda İran menşeli Ferîgûnîler hânedanının hâkimiyeti altında idi.

Müellifi meçhul ünlü coğrafya kitabı *Hudûdü'l-âlem*, 372'de (982-83) Ferîgûnîler'den Cüzcân Emîri Ebû'l-Hâris Muhammed b. Ahmed adına kaleme alınmıştır. Daha sonra Gazneli Mahmud Ferîgûnîler'e son vererek bölgede hâkimiyet kurdu. İstahrî'ye göre eyaletin başşehri Enbâr, Makdisî ve Yâkût el-Hamevî'ye göre ise Yehûdiye (Meymene) idi.